

Даследванне метамоўнага зместу паэтычнай камунікацыі

Згодна тэарэтыку камунікацыі Г. Г. Пачапцову, камунікацыя – “гэта працэс перакадзіроўкі вербальнай у невербальную і невербальнай у вербальную сферы.” [3, с.14] Тэкст жа, у тым ліку паэтычны, ёсць формай камунікацыі, прынамсі, ў межах семіятычнага падыходу: “Тэкст – асэнсаваная паслядоўнасць любых знакаў, любая форма камунікацыі ...” [5, с.507]

Як форма камунікацыі тэкст сумяшчае ў сабе шэраг функцый, якія, згодна мадэлі камунікацыі Рамана Якабсона, ёсць таксама і функцыямі мовы. Функцыі, якія таксама называюць фактарамі [3, с.55] наступныя: эматыўная (выражэнне адносінаў), канатыўная (арыентацыя тэксту на адрасата), фатычная (функцыя кантакту), метамоўная (звязана з кодам), паэтычная (функцыя формы твора звяртаць на сабе ўвагу), рэфэрэнціўная (кантэкстная). Адпаведна ўстойлівай традыцыі, пры даследаванні паэтычнага тэксту галоўная ўвага скіравана на паэтычную функцыю. Метамоўная функцыя, то бок мова паэтычнага тэксту, яе роля ва ўспрыняцці тэксту і сувязь з іншымі функцыямі даследаваны недастаткова.

Юрый Лотман і яго паслядоўнікі з Тартуска-Маскоўскай школы семіётыкі падкрэсліваюць, што код адрасата і код адрасанта не могуць супадаць у прынцыпе [3, с.57]. Фактычна, разуменне кожным чалавек кожнага паведамлення ўнікальна. Паралель гэтай думцы знаходзім у вялікай колькасці іншых філосафаў, псіхолагаў, лінгвістаў: М. М. Бахціна, Ф. Кайнца, М. А. Рубакіна і інш. Індывідуальнасць разумення абумоўлена безліччу фактараў. В. Я. Шабес прыводзіць пералік некаторай іх часткі: ментальныя кантэксты, прафесія рэцыпіента, гендэрныя асаблівасці, ступень складанасці тэксту, наяўнасць ілюстрацый і г. д. [6, с.12]. Натуральна, што мова паэтычнага тэксту – вершу таксама можа ўплываць на якасныя і колькасныя паказчыкі ўспрыняцця і разумення тэксту.

Існуе шэраг прац, прысвечаных розніцы ўспрыняцця тэкстаў на роднай і няроднай мовах. У асноўным, розніца палягае ў большай складанасці разумення тэксту на малавядомай мове. Відавочна бракуе прац, якія б тычыліся, па першае, ўспрыняцця паэтычных тэкстаў, па другое, розніцы ўспрыняцця гэтых тэкстаў пры іх прад’яўленні на двух адносна блізкіх мовах, псіхічную дамінантнасць якіх у пэўнай выбарцы можна параўнаць. Апускаючы ўсю астатнюю карысць такіх даследаванняў, зазначым, што ў камунікацыйнай парадыгме яны дапамаглі б вырашыць праблему ўзаемаадносін метамоўнай і паэтычнай функцый пры ўспрыняцці паэтычнага паведамлення аўтара.

Вышэйазначаная мадэль камунікацыі Ю. Лотмана пастулюе несупадзенне кодаў, а значыць, пры ўспрыняцці тэксту мае месца перакадзіроўка. Шматлікія аўтары разглядаюць перакадзіроўку як аснову працэсу думкі, мыслення (напрыклад, у С. Л. Рубінштэйна, мысленне – “праварочванне аб’екту ў новыхсэнсавых сувязях”). Роля метамоўнага кампаненту пры ўспрыняцці вершаў будзе, напэўна, адрознівацца ў залежнасці ад таго, з’яўляецца ўспрыняцце аналітычным працэсам ці актам імгненнага “схоплівання” эмацыянальнага

фону, ідэі аўтара ў выглядзе адзінага гешталту. Пытанне да гэтага часу застаецца адкрытым.

Відавочна аднак, што рэцыпіент здзяйсняе моўнаразумовыя аперацыі над паэтычным тэкстам у педагагічным працэсе, калі ад яго яе патрабуецца вылучыць і сфармуляваць асноўную ідэю ці думку твора. Інаватыўныя педагагічныя тэхналогіі, скіраваныя на развіццё вербальнай рэпрэзентацыі эмацыянальных перажыванняў таксама вымагаюць вербалізацыі пачуццяў аўтара (як іх адчувае\разумее рэцыпіент), а затым і ўласных пачуццяў рэцыпіента. Л. М. Рожына паказвае, што такім чынам развіваюцца сродкі вербальнай рэплікацыі эмоцый, а таксама павышаецца ўзровень асобнага спасціжэння тэксту [4, с.24]. Псіхалагічнай асновай ўспрыняцця паэтычнага твору можа быць стварэнне яго эмацыянальнай рэпрэзентацыі як віду або часткі агульнай рэпрэзентацыі. (Гл. напр., [1]) Псіхалагічная аснова вераблізацыі эмацыянальных уражанняў – моўнадумчы працэс перакадзіроўкі непасрэднай эмоцыі ў вербальны код. У схемах моваспараджэння А. Р. Лур'я, Т. В. Ахуцінай і інш. першым складнікам працэсу ёсць матыў, за якім адразу ідзе фармуляванне думкі. [2, с.254] Пры аналітычным ўспрыняцці верша на этапе фармулявання думкі адбываецца перакадзіроўка эмацыянальных уражанняў у моўнадумчы код.

У нашым эксперыменце даследавалася розніца ўспрыняцця паэтычных тэкстаў на двух адносна блізкіх мовах (беларускай і рускай) сярод выбаркі (каля 250 чалавек) студэнтаў БДПУ імя М. Танка. Параўнальная псіхічная дамінантнасць моваў дасягнута праз тое, што асноўная маса інфармантаў – студэнты Факультэта беларускай філалогіі і культуры. Стымулам служылі некалькі вершаў М. Багдановіча (вынікі па розных вершах супадаюць, таму тут прыведзены вынікі толькі па аднаму з іх “Дзесь у хмарах жывуць павукі”). Палове групы верш прад’яўляўся ў арыгінале, палове – у перакладзе на рускую мову. Інфарманты мусілі былі апісаць у некалькіх фразях свае ўражанні ад вершаў. Ацэнка ажыццяўлялася метадам кантэнт-аналіза. Для дадзенага верша былі вылучаны наступныя катэгорыі аналізу: аналітычнасць, апеляцыя да звышмоцнага стымулу (павук), адсутнасць разумення, адсутнасць бачання сэнсу, сінэстэзічнасць уражанняў, вобразнасць уражанняў, мастацкая арыгінальнасць апісанняў, паўторы эпітэтаў верша ў сваім апісанні, арыгінальнасць ацэнкаў і некаторыя іншыя. Адзінкамі аналізу паслужылі эпітэты і суджэнні.

На рускамоўны стымул пададзена больш рэакцый амаль на кожным курсе. Па крытэрах кантэнт-аналізу паказчыкі атрымаліся наступныя (гл. табліцу). Лічбамі пазначаны тыя групы, дзе ёсць статыстычна значныя адрозненні паміж групамі, атрымаўшымі арыгінальны верш і пераклад. Яны набраны курсівам, калі большую адзнаку атрымлівае група з рускім стымулам. Самі лічбы – паказчыкі верагоднасці статыстычнай памылкі (р). Побач у дужках – абазначэнне той мовы, для якой адзнакі большыя. Матэматычная апрацоўка ладзілася пры дапамозе шматфункцыянальнага статыстычнага крытэра (ф) – вуглавога змянення Фішэра.

Курс	аналітыч насць	апеляцыя да звышмоц нага стымулу	адсутнас ць разуменн я	адсутнас ць бачання сэнсу	сінэстэзі чнасць уражання ў	вобразна сць уражання ў	мастацка я арыгінал ьнасць апісання ў	паўторы эпітэтаў верша ў сваім апісанні	арыгіналь насць ацэнкі
1			0,03(б)		0,001(р))		0,001(р))		0,01(р)
2					0,01(р))	0,04(р))			
3				0,01(б)					
4					0,01(б)				0,01(б)
5						0,01(б)	0,01(р))		0,02(б)
магіст.	0,01(р))	0,01(р))			0,01(б)				

Заўважна, што на кожным курсе розніца па большасці крытэраў адсутнічае. На двух пачатковых курсах універсітэту стымул на рускай мове выклікае некалькі лепшых адзнакі. Гэта можна патлумачыць тым, што беларуская мова на гэтым этапе яшчэ не набыла дастатковай псіхічнай дамінантнасці, хаця магчымы і іншыя тлумачэнні. На старэйшых курсах не заўважаецца істотнай розніцы паміж якасцю адказаў на рознамоўныя стымулы.

Найбольш разыходжанню заўважаецца па крытэру “сінэстэзічнасць уражанняў”, што сведчыць аб абумоўленасці сінэстэзічнага тыпу рэакцый у большай меры вербальным кодам вершу, чым яго эмацыянальным зместам

Галоўны вынік даследавання – агульнае падабенства эмацыянальных рэакцый пры наяўнасці пэўных разыходжанню. Гэта сведчанне прымату эмацыянальнага ўплыву паэтычнага тэксту над уплывам моўнага коду, прынамсі ў выпадку сходнай псіхічнай дамінантнасці моваў і іх адноснай блізкасці.

Літаратура

1. Ван Дейк Т. А. “Стратегии понимания связного текста” \ “Новое в зарубежной лингвистике”. Вып. 23. “Когнитивные аспекты языка”. Сост., ред. и вступ. статья В. В. Петрова, В. И. Герасимова. – М.: “Прогресс”, 1988, с. 152-211.
2. Зимняя И. А. «Лингвопсихология речевой деятельности». – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001.
3. Почепцов Г. Г. «Теория коммуникации» – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер» – 2001.
4. Рожина Л. Н. “Развивающие эффекты художественного познания психики человека” \ “Псіхалогія” . – 1999 №1, с 3-15.
5. “Текст” \ “ Лингвистический энциклопедический словарь” \ Гл. ред. В. Н.Ярцева, -- М.: Сов. энциклопедия, 1990.
6. Шабес В. Я. "Речь и знание". – СПб, "Образование", 1992.